

Knut Hamsuns psykoanalyse hos Johannes Irgens Strømme - betraktninger 100 år etter

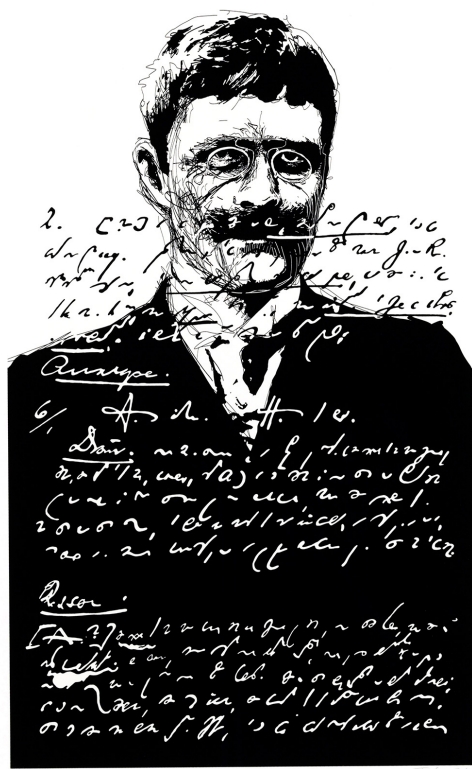

Per Roar Anthi
Privatpraktiserende psykolog
anthi@online.no

Forfatteren har fylt ut interessekonfliktskjema og oppgir ingen interessekonflikter.

Behandlingen lettet på skrivesperren, men bidro ikke til en varig endring i Hamsuns personlighet.

– Om Hundrede Aar er allting glemt
Knut Hamsun (1904). *Det vilde Kor*.

Illustrasjon The Hamsun Sessions #1 av Thomas Kvam, 2016.

Foto av Istvan Virag © Thomas Kvam / BONO 2026

I 1997 fikk jeg tilsendt et omfattende stenografert utdrag fra Johannes Irgens Strømmes journal som omhandlet psykoanalysen av Knut Hamsun. Det var Randolph Alnæs, som på dette tidspunktet var professor i psykiatri på Vinderen Psykiatriske klinikk, som sendte meg utdraget. Hvordan han hadde fått tak i notatene, ville han ikke si, men han skrev at han var i besittelse av hele den stenograferte analysen. Grunnen til at han sendte det til meg, var at jeg noen år tidligere hadde holdt et foredrag om Hamsun på Universitetet i Oslo. Foredraget med tittelen «Hamsun – apokalyptiske visjoner og nazisme» ble seinere publisert som en egen artikkel i en bok om *Psykoanalysen i Norge* (Anthi & Varvin, 1993). Men den egentlige grunnen til at Alnæs sendte meg utdraget, var at han hadde fått vite at jeg kjente en eldre dame som het Margit Line, som behersket det kompliserte stenografisystemet, *Gabelsberger*, som Strømmes notater var skrevet i. I 1997 var hun 84 år, men fullt ut åndsfrisk. Hun oversatte behendig for meg; men hverken hun eller jeg skrev ned det hun dechiffrerte. Hun fant fort ut at videre dechiffrering, som Alnæs ønsket, var for omfattende og krevende. Men jeg husker godt hvordan hun beskrev hvordan Strømmes journalnotater var organisert; drømmer var fremhevet som et eget avsnitt, etterfulgt av assosiasjoner som et eget avsnitt. Jeg formidlet dette til Alnæs, men han var nok skuffet over at Margit Line ikke hadde tilstrekkelig overskudd til å gjennomføre en omfattende oversettelse av Strømmes notater som han ønsket. Hva han gjorde videre med de stenograferte notatene, veit jeg ikke.

Etter at Hamsun skrev boka *Siste Kapittel* (1923), var han i mange år plaget av depresjon. Det ble stadig vanskeligere å begynne å skrive på en ny bok. På nyåret 1926 dro han til Oslo, og 4. januar 1926 begynte han i psykoanalyse hos Strømme. I det følgende skal jeg på basis av et psykoanalytisk resonnement gjøre rede for hva jeg mener gjorde denne analysen vellykket.

Skrivesperren

Evnen til å skrive og dikte hadde gjort ham berømt og velstående. Skriveprosessen representerte en kanal som hadde gjort det mulig for ham å gjennomarbeide traumatiske og konfliktpregete sider ved sitt sinnelag. En kan nesten si at han skrev for livet i bokstavelig forstand. Den selvbiografiske romanen, *Sult*, (1890) er et eksempel på dette. Kunstnere som Hamsun er i mye større grad enn oss andre tvunget til å benytte seg av kreativ virksomhet for å bli i stand til å gi utløp for psykiske spenninger. Dette gjør at andre former for mestring av psykiske problemer blir gjort overflødige eller blir hemmet i å utvikle alternative mestringsstrategier. Hamsuns ustanselige trang til skapende virksomhet ble derfor en dyd av nødvendighet og fungerte som en sikkerhetsventil for hans følsomme sinn preget av lav selvfølelse, sosial angst, svartsjuke og depresjon. Slik sett ble det for ham en krise da han i årene 1923–1926 ikke lenger var i stand til å skrive. Han maktet ikke lenger å nøytralisere og beherske psykisk smerte og tungsinn. Han var daglig til behandling hos Strømme, noen ganger to ganger om dagen. 13. juni tok han en pause fra analysen og dro tilbake til Nørholm i Grimstad, hvor han bodde. Hjemme i dikterstuen skrev han i ett strekk den første delen av *Landstrykere* (1927). I september flyttet han midlertidig til Bygdøy for å fortsette analysen hos Strømme, som han mente hadde hjulpet ham til å overvinne sin skrivesperre og melankoli.

Hva var det med denne behandlingen som viste seg å være så gunstig for Hamsun? Ingen har gitt noe klart svar på dette. I Ingar Sletten Kolloens eminente tobindsbiografi *Svermeren* (2003) og *Erobreren* (2004) får vi heller ikke noe klart svar på hva som gjorde at psykoanalysen hos Strømme ble virkningsfull, selv om Kolloen er en av de ytterst få som har hatt tilgang til dechiffrerte notater fra Strømmes journal. Mye tyder på at Strømme selv hadde til hensikt å bruke sine notater i en faglig/vitenskapelig studie basert på analysen av Hamsun. Datidas psykoanalyse var på mange måter etablert

på bakgrunn av Freuds berømte kasusstudier, som representerte en unik blanding av vitenskap og litteratur. Strømmes notater er på hele 424 sider. Dette indikerer at analysen har vært intensiv og rikholdig. En bekjent av Strømme overlot hele journalen til Gyldendal i den hensikt å la den bli vurdert som en kasusstudie. Gyldendal kopierte journalen og sendte originalen til *Håndskriftsamlingen i Nasjonalbiblioteket*, som bestemte at den skulle holdes lukket av personvern hensyn. I 2001 overveide Nasjonalbiblioteket å gjøre journalen tilgjengelig for spesielt interesserte.

Billedkunstneren og forfatteren Thomas Kvam sier i et intervju med redaktøren Audun Lindholm i tidsskriftet *Vagant* (2017) at et eller annet sted i Strømmes notater vil en kunne finne informasjon om hva som førte til at Hamsun fikk bukt med sin skrivesperre. I intervjuet med Kvam inkluderer Lindholm en del av de dekodete notatene Kvam har fått tak i.

Enkelte forskere har kritisert Kvam og Lindholm for publiseringen av Strømmes notater. De mener at de er for private, og at leserne ikke har noen interesse av å få kunnskap om Hamsuns sex- og drømmeliv. Jeg ser annerledes på dette, fordi målsettingen med Lindholms og Kvams offentliggjorte notater var å forstå mer av Hamsuns personlighet og hvordan han overvant sin skrivesperre. Hamsun la seg ikke ned på divanen for å snakke om sitt kjærlighetsliv, men for å bli i stand til å skrive. I det følgende vil jeg basere mine betraktninger på Kolloens tobindsbiografi om Hamsun, brev Hamsun skrev til sin kone (Næss, 1999), samt de dekodete notatene som er publisert i *Vagant*.

Strømmes behandlingsrasjonale tok først og fremst utgangspunkt i Jungs og Freuds tekniske anbefalinger, der analyse av pasientens drømmer var selve hjørnesteinen i behandlingen. Hamsuns drømmer har en autentisk kvalitet med innholdsrike assosiasjoner. De gjenspeiler Hamsuns ubevisste konflikter og komplekser og utgjør pålitelige «fingeravtrykk» ved hans personlighet og viser hvordan han var plaget av sjalusiforestillinger, sosial fobi, ensomhet og depresjon. Sigmund Karterud og Ingar Sletten Kolloen har gjort en grundig personlighetsvurdering av Hamsun, men de har oversett hans psykotiske symptomer, ettersom hans paranoide beredskap noen ganger kunne framkalle psykotiske prosesser (Kringlen, 2005). I et selvbiografisk notat har Hamsun beskrevet hvordan han var plaget av synshallusinasjoner mens han bodde hos sin morbror. Han var hos ham fra han var 9 år, til han var 14 år gammel. Da han var 13 år, begynte han å bli hjemsøkt av et fryktinngytende gjenferd som gjentatte ganger viste seg for ham som en mann med rødt fullskjegg og et rødt ullband om halsen og med en manglende tann i overmunnen (Ferguson, 1988, s. 18–20). Da han var 38 år, hadde han en annerledes psykotisk episode; han følte seg forfulgt av gamle damer. Han skrev brev til både statsministeren, kriminalsjefen og andre myndighetspersoner for å få slutt på «forfølgelsen». Psykoanalysen hos Strømme førte til at Hamsun fikk en mulighet til å bearbeide og integrere slike psykotiske opplevelser. Han fortalte en drøm så å si hver eneste time og viste en enestående og kreativ evne til å anvende sine regressive fantasier på en konstruktiv måte med økt selvinnsikt.

Marie Hamsun beretter at han etter seks måneder med intensiv analyse dro rett hjem til dikterstuen på Nørholm ved Grimstad og skrev det første kapittelet i *Landstrykere* (1927) som «i et åndedrag» (M. Hamsun, 1970). Jeg tenker at det ikke er en tilfeldighet at en gråskjegget mann dukker opp i bokas første setning. På sin makeløse underfundige og fascinerende måte skriver Hamsun: «To Mænd kom ruggende nordover fra Nabogaarden, de var mørke i Ansiktet og med tyndt graanet Skjæg.» Da det blir et opptrinn og kranjel, spenner Edvart, en halv voksen trettenåring, bein på en av de gråskjeggete mennene og legger ham i bakken. Jeg tolker denne åpningssekvensen som et kreativt produkt av analysen, der han har fått mulighet til å gjennomarbeide og integrere redselsfulle psykotiske opplevelser fra den gangen han var hjemsøkt av hallusinasjoner om en skjeggete mann som truet ham på livet, og som han følte at han bare kunne komme seg unna ved å begå selvmord og kaste seg i elva. I åpningssekvensen i *Landstrykere* er det som han omformer en gruoppvekkende

opplevelse fra den tida han bodde hos morbroren. Da var hans ego fylt av angst og hjelpeløshet. Idet han begynner å skrive *Landstrykere*, er det et restituert og aktivt skapende ego som trer i kraft. Han får bearbeidet de traumatiske opplevelsene han hadde som trettenåring, da han følte seg forfulgt av en truende skjeggete mann.

Personlig relasjon

Kringlen (2005) hevder at Strømmes analyse av Hamsun ikke var en ordinær psykoanalytisk behandling med vekt på dypere selvinnsikt. Han mener den var en form for støtteterapi der Strømme oppmuntret ham og ved hjelp av suggesjon hjalp ham til å overvinne sine hemninger, sin sosiale fobi, skinnsyke og depressive tilbøyeligheter. I motsetning til Kringlen anser jeg ikke Strømmes terapi som en form for støtteterapi. Den var basert på datidas psykoanalytiske rasjonale, der analyse av drømmer var framtreddende. Strømmes tilnærming var dynamisk. Han hadde i 1911 gått i lærebehandling hos Oskar Pfister i Zürich og var påvirket av hans dialogorienterte teknikk. Pfister var en nær kollega av Freud og influert av hans aktive behandlingsrasjonale. I dag har psykoanalytisk behandlingsteori i den grad forandret seg at selv Freud ville ha hatt problemer med å forstå det rasjonale som ligger bak dagens moderne behandlingsteknikk. Moderne psykoanalyse har blitt mer *relasjonsorientert* og legger i større utstrekning vekt på pasientens kognitive prosesser. Mentalisering, koding, deklarativ og prosedural hukommelse etc. har bidratt til å videreutvikle psykoanalytisk behandlingsteori (Anthi, 2010).

Hamsun fikk lette sitt hjerte for en analytiker som han gjennomgående hadde et positivt overføringsforhold til. Kolloens biografi og Lindholms og Kvams offentliggjorte notater gir oss ikke detaljert informasjon om Strømmes tolkninger. Etter alt å dømme var han sparsom med overføringstolkninger. Etter min oppfatning har han i høy grad vært *i overføringen* uten å tolke den; trolig fordi han ikke var klar over hvor ofte han var i en overføringssituasjon. Jeg mener det var en annen spesifikk faktor som gjorde at analysen hos Strømme ble vellykket. Nyere forskning har vist at terapeutens personlighet og måten å analysere på kan være bestemmende for behandlingens utfall (Stange Bernhardt et al., 2020). I en nylig publisert artikkel, *The rat man, Ibsens rat wife and Little Eyolf. The rat man case revisited*, har jeg framhevet hvordan Freuds dialogorienterte teknikk medførte at en personlig og dynamisk relasjon ble etablert, og at en slik relasjon utgjorde en viktig terapeutisk variabel (Anthi, 2024). Strømmes tilnærming til Hamsun var nettopp kjennetegnet av en dialogorientert teknikk, der han skapte en virkningsfull og dynamisk personlig relasjon til Hamsun. Brevene Hamsun skrev til Marie Hamsun mens han var i behandling, vitner også om dette. I et brev skriver han: «Jeg har nu været hos Dr. 3 Ganger, det er en rar Lægebehandling, den bestaar i at jeg av alle Livsens Kræfter prøver at huske litt av siste Nats Drøm og saa «analyserer» Dr. den. Han er tilfreds med mig, han erklærte i dag igjen at det nok skulde bli et godt Resultat» (Næss, 1999, s. 31).

Ødipuskompleks

Freud la vekt på at guttens ødipuskompleks hadde en forhistorie som omfattet «en hengiven identifisering med faren». Ble hans ødipale konflikter hindret i å bli løst på en tilfredsstillende måte, ville gutten bli hengende igjen i en higen etter den allmektige og opphøyde *preødipale far* (Anthi, 1992; Anthi & Varvin, 1993; Nilsen, 2025). Bloss (1984) har påpekt at grunnleggende kvaliteter ved mannens overjeg har en dyadisk opprinnelse som stammer fra det preødipale forholdet til faren. Guttungen søker aktivt og kontinuerlig farens anerkjennelse og bekreftelse, slik at det ganske tidlig

utvikles et kjærlighetsbånd preget av overvurdering og idealisering av far. I en slik relasjon vil sønnen veksle mellom underkastelse og selvhevdelse. Guttungen ønsker å være en del av farens grandiositet og makt. Kvaliteten i en slik lengsel har blitt betegnet som «*farshunger*» og «*farstørst*» – en oralt preget karakteristikk som vitner om at det hentydes til noe tidlig. I denne dyadiske konstellasjonen oppleves faren som en som beskytter og verner guttungen mot å bli fanget i et symbiotisk farget morsforhold. Slik vil farens nærvær fremme guttens separasjons- og individuasjonsprosess. Faren får et islett av karismatiske egenskaper som er annerledes enn den moderlige kroppskontakt og nærhet. Faren er i mindre grad et symbiotisk objekt og inviterer til en relasjon som er mer distansert.

Knut var nummer fire av sju søsken. Han hadde begrenset kontakt med sin far i sin barndom og oppvekst. I tillegg følte han at faren ikke hadde den tiltrengte styrke og autoritet som kunne ha forhindret at han ble bortplassert i fem år hos morbroren, og derved at han kunne ha blitt forskånet for de trusler og all den frykt og pine som de fem årene hos morbroren førte med seg.

Det er mange eksempler på at Hamsun hadde et sterkt ønske om å bli anerkjent og få hjelp av en mektig farsfigur. Nessekongen på Kjerringøy, Erasmus Zahl, ble oppfattet som en slik patriarkalsk fader. Hamsun kontaktet ham ærbødig flere ganger og ba om pengestøtte for å kunne foreta nødvendige studiereiser for å utvikle sin evne til å skrive. Det er betegnende for Hamsuns oppfatning av Zahl at han i et av sine brev avslutter med følgende hilsen: «Deres sønlig forbundne og ærbødigste Knut Pederson» (Ferguson, 1988, s. 40). Hans beundring av Bjørnstjerne Bjørnson er et annet eksempel på hans lengsel etter et faderlig forbilde. Da han var ung, etterlignet han Bjørnsons skrift, og han kjemmet håret sitt med en iøynefallende Bjørnsons opp-og-bakoversveis. Han var stolt over rykter om at han var en uekte sønn av Bjørnson. Opphavet til en slik høyaktelse for mektige farsfigurer hadde røtter i spesielle psykologiske omstendigheter. Hans fortrenge, uforløste regressive farslengsel og higen etter den allmektige og preødipale far ble ikke modifisert, ettersom hans ødipale konflikter forble uløst. Identifiseringen med en ødipal autoritet som skulle fremme Knuts virkelighetsoppfatning, ble vanskeliggjort og hemmet potensialet til å generere en videre utvikling av hans realitetstesting. Organiseringen av over-jeg-strukturer og evnen til stabil realitetstesting ble forstyrret og bidro til at han seinere ble disponert for psykotiske prosesser. Mangelen av en begrensende og godmodig irettesettende ødipal far som gestaltet realitetsprinsippet, gjorde at patogene aspekter ved hans infantile forestillingsverden ikke ble modifisert. Dette medførte at Hamsun i mange tilfeller fikk et forvridt og urealistisk perspektiv på seg selv og omverden. Hans hallusinatoriske opplevelser som trettenåring, der et rødskjegget gjenferd trakasserte ham, samt hans forfølgelsesvanvidd i voksen alder var eksempler på dette. Hans «*farshunger*» synes også å ha bidratt til å ha skapt «blinde flekker» i hans psyke. Hans politiske gangsyn var preget av benekting og selsomme meninger. Det er betegnende at han tidlig i 1920-åra var begeistret for den nimbus og omnipotens som omga Mussolini, da han ble leder for et fascistisk parti i 1922.

I flere brev til Marie forteller Knut (1970) hvor fornøyd Strømme var med ham. På en omsorgsfull væremåte og med en dialogorientert behandlingsteknikk kommuniserte han til Hamsun at han skulle bli kurert for sitt tungsinn og sin skrivesperre. Jeg tolker og forstår det slik at Strømmes atferd aktualiserte og personifiserte Hamsuns ubevisste infantile ønsker om å bli ivaretatt av et preødipalt overhode som tok vare på og beskyttet ham. Han projiserte sin fortrenge farslengsel på Strømme, som på sin side uten å være klar over det tok på seg rollen som en preødipal farsfigur. Strømme ble «manipulert» og påvirket av Hamsuns projektive identifiseringer til å komme i en slik terapeutisk posisjon. Jeg antar at den omstendighet at Hamsun følte seg ivaretatt av en preødipal farsfigur og fikk formidlet sine problemer og bekymringer, var en betydningsfull faktor som gjorde at behandlingen ble virkningsfull i *den forstand* at han ble kvitt sin skrivesperre og sitt tungsinn.

Men analysen hos Strømme førte ikke til en varig strukturendring i Hamsuns personlighet. Hans higen etter den «faderlige drott» opphørte ikke. I krigsårene 1940–1945 tilkjennega han sine dommedagsprofetier og viste mangelfull dømmekraft og evne til refleksjon. Han åpenbarte sine underliggende undergangsforestillinger og søkte trygghet ved å hengi seg til nazistiske ledere som Quisling, Goebbels og Hitler.

Referanser

- Anthi, P. R. (1992). Vidkun Quisling. Paranoid konspirasjon og apokalyptisk forestillingsverden. *Nytt norsk Tidsskrift*, 1.
- Anthi, P. R. & Varvin, S. (red). (1993). *Psykoanalysen i Norge*. Universitetsforlaget.
- Anthi, P. R. (2010) Et innledende essay. I Sigmund Freud (Red.), *Forelesninger til innføring i psykoanalyse*. Bokklubbens kulturbibliotek.
- Anthi, P. R. (2024). The rat man. Ibsen's rat wife and Little Eyolf. The rat man case revisited. *International Journal of Psychoanalysis*, 105(5), 819–831. <https://doi.org/10.1080/00207578.2023.2238802>
- Blos, P. (1984). Son and father. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 32, 301–324.
- Ferguson, R. (1988). *Gåten Knut Hamsun*. Dreyer.
- Hamsun, K. (1890). *Sult*. Gyldendal.
- Hamsun, K. (1904) *Det vilde Kor*. Gyldendal.
- Hamsun, K. (1923). *Siste Kapittel*. Gyldendal.
- Hamsun, K. (1927). *Landstrykere*. Gyldendal.
- Hamsun, K. (1970). *Brev til Marie*. Gyldendal.
- Karterud, S. & Kolloen, I. S. (2003). *En personlighetsbeskrivelse av Knut Hamsun*. Samtiden.
- Kolloen, I. S. (2003, 2004). *Svermeren og Erobreren*. Gyldendal.
- Kringlen, E. (2005). Knut Hamsuns personlighet. *Nytt norsk Tidsskrift*, 1.
- Lindholm, A. (2017). Den Gaadefulde. Psykoanalysen av Knut Hamsun finnes nedskrevet, men er aldri blitt offentliggjort. Det vil Thomas Kvam gjøre noe med. *Vagant*, (1–2).
- Nilsen, Ø. (2025). *Fascismen vender tilbake*. Wilhelm Reich, Zygmunt Bauman og nyfascismen. Sandnes Bokforlag.
- Næss, H. S. (1999). *Knut Hamsuns brev 1925–1933*. Gyldendal.
- Stange Bernhardt, I., Nissen-Lie, H. A. & Råbu, M. (2020). The embodied listener: a dyadic case study of how therapist and patient reflect on the significance of therapist's personal presence for the therapeutic change process. *Psychotherapy Research*, 31, 682–694. <https://doi.org/10.1080/10503307.2020.1808728>